

Foto: Markus Idvall.

Kosläpp

Den urbana människans folknöje

Johanna Ståhlberg

I maj är det dags! Då vallfärdar människor i alla åldrar ut till våra mjölkbönder för att se de ystra korna släppas ut till friheten och grönbetet. Vad är kornas dragningskraft på den moderna stadsmänniskan? Är det mormödrar som vill lära barnbarnen var mjölk kommer ifrån? Eller är korna bara statister i den folkfest som uppstått runt dessa evenemang?

I ett äldre jordbrukarsamhälle skulle korna efter en lång, mörk vinter äntligen få lämna ladugården och ge sig ut i markerna och få åtnjuta betet. Tiden för betessläppet, som idag även går under benämningen kosläpp, hade infunnit sig. Säkerligen mötte korna friheten med uppslupna krumsprång även då men utan att för den sakens skull locka en storpublik, betessläppet var ett naturligt inslag i årscykeln.

Men så i början av 2000-talet började det talas om kosläpp, eller betessläpp, som en form av helgnöje. Varför det? Varifrån kom detta intresse? Vilka bestod publiken av?

Mjölkbönderna tog vara på intresset och nyfikenheten och slog inte bara upp sina portar för

korna utan bjöd in och välkomnade allmänheten. De hade nog inte föreställt sig ett sådant publiktryck! Horder av människor slöt upp till kosläppet som till en början var lokaliserat till en gård och en dag utanför staden. Ryktet om succén med "öppna" betessläpp spreds som en löpeld. Arrangemanget runt betessläppet började förändras, ytterligare gårdar erbjöd sig att visa upp sin verksamhet och det blev en spridning till angränsande helger så att fler skulle få möjlighet att bevista ett kosläpp. Den utökningen orsakades sannolikt av en kombination av publikens krav på att få ta del av detta spirande event, och att bönderna såg en möjlighet att lägga en binäring till verksamheten. Nu infann sig ett utmärkt

tillfälle att visa upp verksamheten och sprida kunskap om bondens yrke, ett yrke som börjar närma sig företagsledarens med behov av att vara insatt i den senaste teknikutvecklingen och nytillkomna lagar och regler.

Plötsligt fanns nyheter om de kommande kosläppen överallt; i tidningsannonser, i radio- och tv-reklam och när man sträckte sig efter mjölkförpackningen vid frukostbordet kunde man mötas av texten: *Korna ligger i startgro-parna. Gör du?* Kosläppen började likna ett event och blev bland många ett samtalsämne.

Vad händer vid ett kosläpp?

Ett par i 40-årsåldern som är på sitt första kosläpp och som först hörde talas om fenomenet för 7–8 år sedan berättar: ”Jag tycker att vi har pratat om att åka på kosläpp väldigt många gånger men aldrig kommit till skott liksom, det tog 5–6 år!”

I lokaltidningen står att läsa att ett kosläpp kommer att ske i Almunge, Uppland, ett par mil utanför Uppsala och jag beslutar mig för att bege mig dit för att ta reda på hur ett betessläpp går till. De som inte tar sig dit med bil eller buss

Parkeringen börjar ta form. Bilkaravanen i bakgrunden består inte av redan parkerade bilar utan av bilar som väntar i kö ... Foto: Johanna Ståhlberg.

I väntans tider ...

Foto: Johanna Ståhlberg.

kan dagen till ära anlända med ett specialchartrat ånglok utan kostnad. Den bilburne besökaren möts vid framkomsten av parkeringsvakter i reflexvästar med instruktioner om var man bör ställa sig. Och det behövs! De hastigt uppkomna raderna av parkerade bilar får de omkringliggande grönytorna att anta skepnaden av enorma parkeringsplatser. Plötsligt – från ingenstans – är de bara där som ett avvikande inslag i landskapet.

Strömmen av människor leder oss mot bondgården. Det finns en stämning av förväntan i luften. Betessläppet är satt till kl 12.00 men programmet runt själva släppet pågår mellan 11.00–14.00. Besökarna kan bekanta sig med närproducerade varor såsom ost, korv och glass som erbjuds bland stånden som liknar en min-

dre marknadsplats, eller stilla hungern med en ekologisk hamburgare. Det bjuds på gratis kaffe, mjölk och kanelbullar finns att köpa till självkostnadspris. Många har valt att ta med en egen picknickkorg och sitter nu utspridda på filtar på ängarna och mumsar i sig av innehållet.

Det finns uppställda traktorer för provsittning och provisoriska inhägnader där barnen kan studera exempelvis lamm på nära håll. Bajamajor finns att tillgå, ditforslade dagen till ära. Allt är välorganiserat. Utförandet av eventet har finjusterats. Korna har till och med sin egen konferencier! Med jämna mellanrum informeras vi om vid vilken tid korna kommer att visa sig och hur lång tid som återstår.

Ur högtalare strömmar dansbandsmusik med countrytouch, och det känns lite som att befinna

sig i en folkpark. Det börjar dra ihop sig, ännu en uppdatering om hur lång tid vår väntan måste fortgå. Människor lämnar sina filtar och drar sig mot ladugårdens omgivande hage. Vi radar upp oss för att om möjligt hamna på första parkett. Publiken består av en blandning av unga och gamla, men det finns en viss underrepresentation av människor med utländsk härkomst bland besökarna. Många är småbarnsföräldrar som vill visa barnen hur djuren ser ut i verkligheten, och det kan också vara äldre personer med en naturlig koppling till lantbruk från sin uppväxt eller unga utan barn som ser det som en trevlig utflykt.

Åskådarna fortsätter strömma till och kan nu räknas i tusental. Nedräkningen har börjat, 10 minuter kvar, fem minuter ... Just som det äntligen är dags nås vi av meddelandet att eftersom vi inte är så långt ifrån Uppsala kommer korna att tillämpa akademisk kvart och att kosläppet alltså är framflyttat ytterligare 15 minuter. Spridda skratt hörs bland publiken. Sanningen är att publiktrycket är så stort att senkomna bilister inte har hunnit ställa ifrån sig sina bilar och ansluta till övriga gruppen. Det är dem vi väntar på, inte korna. Men nu så! Nu är vi alla samlade och nedräkningen kan börja om igen.

Vi sträcker på oss för att se och hjälper speakern att räkna ned; tio, nio, åtta, sju, sex, fem, fyra, tre, två, ett, noll! Vi sträcker ytterligare lite på oss och försöker göra oss längre. Var är de? Långt där borta kommer de första kossorna, stannar, vänder om och vill in i ladugården igen. Efter lite handfast kofösning återvänder korna ut i hagen och nu börjar det spritta i benen hos

en och annan ko. Vi blir glada igen, vilket överensstämmer med vad en ung kvinna anger som anledning till att hon bevistat ett kosläpp för första gången: "Det roligaste med kosläpp är de glada djuren. Man blir så glad av glada djur, de verkar ha så få bekymmer liksom, de bara galopperar ut och får äta gräs, så skulle jag också vilja ha det, ibland."

Efter en stund är det endast de mest hängivna besökarna som är kvar. Resten har som ett lämmeltåg begett sig till sina bilar för färd in till staden. Som genom ett trollslag är allt tyst och lugnt igen och korna betar fridfullt i hagen.

Kosläpp, eller betessläpp, har gått från att vara något vardagligt som skedde i det tysta till dagens eventifiering med tidningsannonsering, radio- och tv-reklam och parkeringsvakter som ser till att allt flyter smidigt när tusentals stadsbor ger sig iväg för att besöka böndernas gårdar. Att korna inte alltid vill underhålla oss med livliga skutt har till viss del glädjande orsaker; dagens moderna anläggningar är ofta ljusa och fina med tillfredsställande skötsel. Därför är det inte lika stor förändring för korna när de släpps ut numera, som det var när ladugårdarna var mörka och trånga och korna svältfödda frampå vårkanten.

Vad drar?

Kor är lätta att tycka om, och de är ovärderliga för den biologiska mångfalden. Korna och deras betesmarker bevarar landskapet öppet.

Så vad är det som får tusentals människor att lämna hemmet för att vara med vid ett betessläpp? Är det rädslan för att missa något? Vi hör

andras berättelser om kosläpp, det är lite av en folkfest, folk drar folk, vi vill vara där det händer något. Kons framtoning – lugn, trygg, vänlig, glad – gör den till en passande och lämplig aktör i skådespelet. Hur stort skulle intresset för att titta på kor vara utan trängseln med de övriga människorna?

Kommer uppmärksamheten kring kosläpp att bestå? Bönderna, och mejeriföretagen, ville tillvarata det uppkomna intresset och ge fler möjlighet att få se korna, men att sprida evenemanget till flera helger och att förlägga kosläppen till ett större antal gårdar gör att det har förlorat lite av sin exklusivitet. Tidigare riskerade man att missa chansen och fler människor samlades på samma ställe, vilket är en del av charmen. På frågan om det första kosläppsbesöket gett mersmak svarar en ung kvinna:

Frågan är om jag kommer att åka igen? För jag menar, så roligt är det inte att man måste åka långt. Nu har jag ändå upplevt det här och vet hur det är. Så kan jag tänka. Men jag är inte säker, när det har gått ett år kanske jag längtar efter det igen men å andra sidan så känns det som att nu har jag sett det.

Producentens val

Men även om en mättnad över att se själva utsläppet skulle infinna sig kan evenemanget som helhet få en plats i årscykeln. Elisabeth Gauffin, utbildad husdjursagronom som kallar sig för lantbruksföretagare, tillika ordförande i KRAV:s styrelse, som tillsammans med sin familj

driver Stabby gård utanför Uppsala, berättar att människor redan före de publika betessläppens tid kunde komma och knacka på och fråga: "När ska ni släppa ut korna?" Ändå förvånades hon över att så många människor vill komma på kosläpp. Hon tror att även om de som sett betessläpp efter ett par gånger börjar känna att de har "sett det förut" så börjar betessläppet sätta sig i folks medvetande som en vårhändelse. Det blir en start på våren och sommaren, en familjeutflykt som besökarna gör till en ritual.

Betessläppen infaller visserligen olämpligt i tiden då de har extremt mycket övrigt arbete på gården just då, men hon ser betessläppen som något som är enbart positivt och menar att det är väldigt roligt att det finns ett sådant stort intresse. De brukade ha studiebesöksverksamhet redan innan man började med betessläpp, men det har definitivt ökat i och med betessläppen.

Gården ligger väldigt bra till geografiskt och de har mycket kontakt med skolor som återkommer varje år. Kontakten med barn och ungdom handlar om allt från riktigt små barn till studenter som läser ämnen som miljö och ekologi. Synen på och intresset för mjölkbondens arbete har ändrats på så sätt att många blivit medvetna om att bönderna gör så mycket mer i yrket än man först förstod. Det finns en annan medvetenhet, intresset för mjölkproduktion har ökat allmänt, menar Elisabeth, men hon upplever också ett ökat miljötänkande, en längtan tillbaka till naturen. Besökarna vill komma ut och riktigt känna lukterna. Till Stabby gård kan besökare komma för turridding men även

I blickfånget. Uppmärksam och till synes nöjd ko. Foto: Johanna Ståhlberg.

för att delta i "ranch work". Det innebär att besökarna – uppflugna på westernsadlar – rider iväg för att flytta djur. Det kan handla om en kviga som behöver tas hem till gården för skötsel av sina klövar eller kvigor som ska flyttas från en fålla till en annan. Det märks, säger Elisabeth, att det är uppskattat att både få lära sig något och att få omsätta den kunskapen i praktiken.

Stabby gård ingår i Sju Gårdar, ett samarbete mellan sju uppländska mjölkproducenter. Deras produkter är närproducerade, ekologiska och Sju Gårdar var först med att klimacertifiera sin mjölk. Vinstmarginalerna för mjölkbönder är inte stora och då behövs en tydlig profilering.

Sidonäringar utvecklas. Fäbodvallar har fått ny gestaltning i form av turistmål där det serveras fika. Vissa tar även emot besökare som stan-

nar kvar och deltar i den dagliga verksamheten med att exempelvis handmjölka eller kärna smör som en form av avkoppling från vardagslivet. Missar man kosläppen kan man hålla ögonen öppna efter kosafarier där besökarna för en 50-lapp stiger ombord på en traktorkärra och åker en tur i kohagen. Men när det framkom att korna efter ett betessläpp togs in i ladugården igen kom det arga insändare i lokalpressen och en del i publiken kände sig lurade och lite dumförklarade. Förklaringen visade sig vara att betet helt enkelt var för klent, det var för tidigt att släppa ut korna, men i och med att kosläp-

pet blivit en så stor apparat blev det svårt att senarelägga det. Datumet för betessläppet kan ha bestämts ett halvår i förväg och mejeriföretaget Arla beräknade att ungefär 140 000 besökte kosläpp på gårdar anslutna till dem år 2012. Betessläppet har gått från att vara något vardagligt till ett event. Kanske är det positivt att intresset för det så kallade kosläppet förefaller ha normaliserats något och att ett genuint intresse för kor och mjölkproduktion – allmänt – verkar stiga, helt i linje med det ökade samhälleliga intresset för närproducerade och ekologiskt framställda matprodukter.

Referenser

Texten bygger på tre deltagande observationer som gjordes i Uppland 2010/2011.

Jag har även intervjuat kosläppsbesökare samt fört minnesanteckningar från mitt samtal med lantbruksföretagaren och eldsjälens Elisabeth Gauffin. Citaten är redigerade för ökad läsbarhet och grundmaterialet återfinns vid Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.

Hur betessläpp skildras i media har jag försökt undersöka bland annat med hjälp av tidningsartiklarna ”Kosläppet ny helgdag för cityfamiljen” av Maria Carling i *Svenska Dagbladet* 2012-05-21, ”Safari och kafé – deras nya kassako” av Negra Efendic i *Svenska Dagbladet* 2010-07-22 samt ”Betessläpp har blivit stekhet event” och ”Kosläppskorna tillbaka i ladugården” av Daniel Jansson i *Upsala Nya Tidning* 2011-05-08 och 2012-05-12.

Jag har även använt mig av hemsidorna www.arla.se och www.sjugardar.se.

Ett lästips med utgångspunkt i frågan om kor hör hemma i naturen och reflektioner kring skilda uppfattningar om naturen är Katarina Saltzmans artikel ”Kor i naturen? Om landskapets vård och värde i Sverige och Australien” i *Kanon och kulturarv: Historia och samtid i Danmark och Sverige* (2008). Annan litteratur som jag har haft stor glädje och nytta av är den informativa boken *Kor – en kärlekshistoria* (2011) skriven av Åsa och Mats Ottosson med underbara fotografier tagna av Roine Magnusson.